

NOVOKŘTĚNCI V MIKULOVĚ

Město Mikulov zaujímá v dějinách moravského novokřtěnectví výsadní postavení, s jeho jménem jsou spojeny samotné počátky tohoto hnutí. První vyznavači nového náboženství se objevili na půdě města v polovině roku 1526, od tohoto data začíná téměř stoletá historie novokřtěnců na Moravě.

Vznik ideologie anabaptismu je spojen s reformačními proudy renesanční Evropy. Reformační hnutí v západoevropských zemích přineslo ve dvacátých letech 16. století řadu bližších či vzdálenějších odnoží. Jednou z nich bylo i novokřtěnectví, jehož duchovním otcem se stal švýcarský reformátor Ulrich Zwingli. V roce 1524 se v Curychu zformovala první praktická podoba novokřtěnectví. Radikální charakter hnutí a jeho nepřijatelné společenské požadavky byly příčinou brzkého vypovězení novokřtěnců ze Švýcarska. Nacházeli útočiště v okolních zemích, z historie je známé například jejich neblaze proslulé působení v severoněmeckém Münsteru.

Centrem prvních moravských novokřtěnců se stal Mikulov. Tehdejší majitel mikulovského panství Leonhard z Lichtenštejna jim poskytl ochranu a dokonce se sám přidal k jejich učení. Ideovým vůdcem prvních moravských novokřtěnců byl Balthasar Hubmaier, doktor teologie, původně farář a kazatel dómu v Řezně. U mikulovského knihtiskaře Simprechta Sorga, který byl povolán z Curychu, tiskl své náboženské spisy, dedikované příslušníkům moravské šlechty.

Klidné soužití mikulovských novokřtěnců netrvalo dlouho a prvotní ideové zásady, přijaté v jejich vlasti, záhy procházely praktickými zkouškami a prověrkami. Hned roku 1526 se stoupenci novokřtěnectví neshodli v jedné z hlavních zásad, zda mají nosit zbraň. V tomto sporu se vydělila skupina Hubmaierových stoupenců, kteří si začali říkat *švertleři* (Schwertler) nebo *lidé meče* a zůstali usazení v Mikulově. Druhá skupina, přidržující se zásady, že křesťané nemají používat zbraň a na znamení své mírumilovnosti mají nosit místo

zbraně hůl, se odloučila a pod vedením kazatele Jakoba Widemana a jeho pomocníka Philipa Jägra se usadila ve Slavkově. Příslušníkům této skupiny se začalo říkat *stableři* (Stäbler) nebo *lidé hole*. V novokřtěneckých písemnostech se v souvislosti s rozdělením prních moravských novokřtěnců hovoří o "dvojím lidu" (zwei Völker).

I přes tyto dílčí názorové rozdíly zůstávaly základní články věrouky společné všem stoupencům anabaptismu. Tyto zásady zahrnovaly tzv. "mikulovské artykule", v jiných zemích známé také jako "artykule z Moravy" či "artykule nových křesťanů". Byly sestaveny na základě náboženských disputací mezi Balthasarem Hubmaierem a Hansem Hutem, někdejší stoupencem Tomáše Münzera a vůdčím činitelem novokřtěneckého hnutí v Horním Rakousku. Oba zanedlouho zemřeli mučednickou smrtí: Hut byl upálen roku 1527 v Augsburgu a Hubmaier skončil stejnou smrtí roku 1528 ve Vídni.

Po Hubmaierovi převzal vedení mikulovské novokřtěnecké obce kazatel Hans Spittelmaier, který byl duchovním otcem mikulovských Lichtenštejnů. V Mikulově se objevují také příslušníci dalších novokřtěneckých skupin. Především to byli tzv. *švýcarští bratři* (Schweitzer Brüder), kteří založili první komunitu na curyšském předměstí Zollikon. Spolu s ostatními novokřtěnci byli však z původní vlasti vypuzeni a usazovali se v jižním a západním Německu, odkud se brzy rozšířili také na Moravu. Jejich první moravská komunita byla založena v Mikulově, dále sídlili rovněž v některých venkovských obcích na Mikulovsku a Znojemsku. Mnoho příslušníků této skupiny opustilo Moravu při prvním vypovězení novokřtěnců ze země roku 1535 a vrátilo se do výchozích zemí, zvláště do středního Německa.

Ke konci první poloviny 16. století pozbyl Mikulov své vůdčí postavení v dějinách moravského anabaptismu. Příslušníci některých skupin a sekt zde žily v málo početných komunitách, další odnože zcela vymizely. Hlavní vývoj novokřtěneckého hnutí se odehrával v jiných lokalitách. Do popředí se dostala skupina sjednocených novokřtěnců, nazývaných *huterité* či *huterští bratři* (Hutterische Brüder), která

se brzy stala nejpočetnější složkou novokřtěneckého osídlení Moravy.

Počátky huteritů jsou spojeny s komunitou v Hustopečích. V srpnu 1533 sem přišel kazatel Jakob Hutter, rodák z tyrolského Pusterthalu, který se ujal vedení obce a začal prosazovat progresivní reformy. Hutter si velmi dobře uvědomoval, že pouhé náboženské diskuse nemohou nikdy sjednotit novokřtěnce, pokud nebudou určité zásady uvedeny také do praktického života. Proto zavedl důslednou majetkovou jednotu a rovnováhu mezi výrobou a spotřebou. Jeho zásluhou dostalo novokřtěnecké společenství pevný organizační řád a výrobní orientaci, zaměřenou na zemědělskou a řemeslnou produkci. Způsob kolektivního života, který byl založen na společném vlastnictví a rovnosti potřeb, nazývaný některými badateli jako komunismus, postupně převládl u většiny moravských novokřtěnců. Jakob Hutter však dlouho nestál v čele společenství. Zatímco huterité přečkali první pronásledování na Moravě roku 1535, samotný Hutter byl uvězněn a v únoru 1536 upálen v Innsbrucku.

Huterité se brzy začali šířit po jižní Moravě, vznikalo množství nových sídel, do nichž přicházeli příslušníci ze zahraničí, především z jižního Německa a Tyrolska. Při druhém vypovězení novokřtěnců z Moravy v roce 1547 je doloženo 25 sídel huteritského osídlení. Druhou polovinu 16. století označují huterité ve svých kronikách za "zlatý věk", na konci tohoto období je doloženo 54 sídel na 28 jihomoravských panstvích, celkový počet obyvatel se odhaduje na 23 000.

Nové komunity byly zakládány také na mikulovském panství, data jejich vzniku najdeme v kronikách huteritů. Do roku 1547 jsou doložena sídla v Bulharech (Pulgern, zal. 1538), Pouzdřanech (Pausram, zal. 1538) a Pavlově (Polau, zal. 1543), z nichž v dalším období zůstaly pouze Pouzdřany, které však byly roku 1556 od mikulovského panství odprodány. Další sídla vznikala v navazujícím období v Perné (Bergen, od 1557), Sedleci (Voitelsprun, od 1557) a Strachotíně (Tracht, od 1558). O charakteru sídel a majetkové držbě se dovídáme také z urbářů mikulovského panství, které pocházejí z let 1574 a 1582. Podle

dochovaných pramenů se můžeme vyjádřit k velikosti sídel na mikulovském panství. Na základně obecně vydělených kritérií lze charakterizovat sídla v Perné a Sedleci jako malá s počtem kolem 200 obyvatel, zatímco Strachotín patřil k velkým sídlům s předpokládaným počtem 300-400 obyvatel. Oba mikulovské urbáře dokládají ještě přítomnost huteritů v Klentnici, kde měli obydlí (Behausung) s kouskem pronajatého panského pole.

V samotném Mikulově vznikl dvůr huteritů roku 1556, podle velikostních kritérií náležel k velkým sídlům s 300-400 obyvateli. Vznikl na volném a dosud neobydleném areálu v severovýchodní části města. Urbáře z roku 1574 a 1582 uvádějí dvůr v poloze "an der Obern Stainzeill", kterou bychom mohli lokalizovat do dnešních ulic Školní, Venušina, 1. máje a Habánská. Polohu sídla dokládají i pozdější plány města. Podle urbářů se v areálu nacházel obytný dům (Brüder Behausung), soukenický dům (Tuchmacherhaus), dům lazebníků (Balbiererhaus), prádelna (Wäschhaus) a lázeň (Badstuben). Podle výčtu pořadí budov je patrné, že dvorem protékal vodní náhon. Ke dvoru náleželo 6 čtvrtí a 6 achtelů vinohradů v mikulovských tratích, 2 čtvrti v Pavlově a 1 čtvrt v Bavorech, dále 21 honů pronajatých polí a 3 zahrady, platili také z pronajatého panského pivovaru a studny. Podle jiných archivních dokladů poznáváme, že mikulovská huteritská komunita byla zaměřena především na řemeslnou výrobu, z níž vynikalo soukenictví a nožířství, měla také doprovodné hospodářství, orientované pro vlastní spotřebu.

Mikulov byl rovněž hlavním sídlem huteritského lazebnictví a lékařství. Značného věhlasu dosáhl zejména lékař Georg Zobel, o jehož umění svědčí široký geografický i společenský okruh působnosti. Novokřtěnecká kronika píše, že nemocný císař Rudolf II., jemuž nepomáhalo léčení italských, španělských i jiných zahraničních lékařů, povolal do Prahy roku 1581 Georga Zobela, který o něho šest měsíců pečoval. Od roku 1581 léčil také jihočeské velmože Adama II. z Hradce a 1599 Petra Voka z Rožmberku. V dubnu 1598 léčil moravského

zemského hejtmana Fridricha z Žerotína, spolu s dvěma dalšími proslulými lékaři Matyášem Timínem a Matyášem Borboniem. Lékařskému umění vyučil také svého syna Eliase Zobela. Z jiných lékařů se v roce 1600 uvádí Hans Jakob Knaub, žijící v Mikulově. Někteří huteritští lékaři působili také mimo české země. Například roku 1610 přijala městská rada v Kremnici lékaře Georga Haana, který zde působil až do své smrti roku 1622. Roku 1613 vystavuje opat kláštera ve štýrském Admontu cestovní pas pro nejmenovaného huteritského lékaře z Mikulova, jehož charakterizuje jako "ein chirurg oder wundarzt".

Proslulým huteritským lékařem byl rovněž Balthasar Goller (jmenovaný také Walser Kholler), který působil po Georgu Zobelovi jako hlavní lékař a představený mikulovských lazebníků. Setkáváme se s ním v roce 1608, kdy byl účastníkem císařského poselstva do Konstantinopole, vedeného Adamem von Herbersteinem. Zachovalo se několik jeho dopisů, datovaných od června 1608 do července 1609, které psal během cesty mikulovskému správci dvora Conradu Hirtzelovi a představeným celého společenství do Nových Mlýnů. V roce 1618 je doložen jako lékař kardinála Františka Dietrichštejna. V říjnu 1619, při přepadu mikulovského dvora Uhry a následném plenění kardinálovými vojáky a mikulovskými obyvateli, byl Goller zastřelen mikulovským měšťanem Eliasem Schadnerem.

Novokřtěnecké kroniky podrobně zaznamenávají také soudobé válečné události a spory huteritů s mikulovskou vrchností. V květnu 1591 museli opustit svá sídla v Sedleci a Perné, kde bydleli přes 30 let. Rovněž byli přinuceni odejít z panského dvora v Bulharech, v němž také přes 30 let sloužili mikulovské vrchnosti. Podobně v červnu 1598 Maxmilián z Dietrichštejna vykázal huterity z jejich sídel v Mikulově a Strachotíně, protože odmítali platit vysokou daň z nájmu tří mlýnů, dvou dvorů a pěti zahrad, která obnášela ročně 4988 rýnských. Lhůta k vystěhování jim byla stanovena do 18 týdnů a 3 dnů. Když se huterité chystali k odchodu, došlo nakonec k dohodě, že huterité mohou i nadále zůstat na pronajatých statcích a pokojně na nich hospodařit.

Spolumajitelem mikulovského panství byl František z Dietrichštejna, který byl roku 1599 jmenován kardinálem, tedy hlavním představitelem katolické církve na Moravě. Po nástupu do funkce ujistil své poddané novokřtěnce, především v Mikulově a Strachotíně, že bude i nadále držet nad nimi ochrannou ruku, pokud mu budou odvádět dobré dílo, a nebude od nich vyžadovat nic, co by odporovalo jejich víře a svědomí. V roce 1604 pracovali huteritští řemeslníci pro kardinála na kroměřížském zámku, kde stavěli kamna, instalovali velké hodiny a odváděli zámečnické a tesařské práce. Když byli požádáni také o práce na klášteře, vyvstaly náboženské překážky a řemeslníci z Kroměříže odešli. Brzy nato obdržel Claus Braidl, představený celé obce, požadavek z kardinálovy kanceláře, že novomlýňští bratři mají odvézt 7 nebo 8 fůr mramoru z Vídně do Mikulova, každý vůz se zápřahem čtyř těžkých koní. Představený obce požadavek odmítl a odpověděl, že bratři nemohou sloužit biskupství, ale jen svému svědomí. Kardinála jejich odpověď rozlítla a prohlásil, že projedná u císaře, aby novokřtěnci položili 20 000 zlatých jako záruku, jinak je na svém panství nebude trpět. Do sporu pak zasáhl jako zprostředkovatel kardinálův bratr Maxmilián, který zprostředkoval smír. Ještě jednou došlo k roztržce s kardinálem Dietrichštejnem kvůli práci pro něho. Roku 1614 chtěli představení obce odvolat z kroměřížského zámku hrnčíře, který tam stavěl kamna. K dohodě došlo až tehdy, když se představení hrnčířů přesvědčili, že kamna budou stát v zemské sněmovně, kde se scházejí páni, rytíři a preláti jako v Olomouci a Brně.

S počátkem válečných událostí nastává novokřtěncům období těžkých útrap, které nakonec vyvrcholilo jejich vypovězením ze země. Ve válečném roce 1619 plenila císařská armáda spolu s dalšími najatými žoldnéři sídla novokřtěnců na jižní Moravě. Dne 19. října přepadli Uhři také sídlo huteritů v Mikulově, které zcela vyplenili. Postřelili správce dvora, vyvlekli bratry, sestry a děti z domů, ničili vybavení domů, vyrabovali také dětskou školku a nemocnici,

nemocným bratřím vzali postelové závěsy a ložní prádlo. Po uherském plenění přišli na řadu kardinálovi vojáci a mikulovští měšťané, kteří zkázu dvora dokončili. Pobrali 22 metů mouky, maso, sádlo a sůl, dále 60 sviní a 30 fůr dřeva, také drahé lékařské potřeby.

Během válečných let 1619-1621 byla vypleněna nebo vypálena většina huteritských sídel, některá z nich do roku 1621 úplně zanikla. Z mikulovského dvora, který však nebyl vypálen, odešla skupina 183 novokřtěnců, kterou vedli kazatel a lazebník Frantz Walter a správce dvora Conrad Hiertzal. Usadili se na čachtickém a chtelnickém panství, odkud byli přinuceni odejít do Sedmíhradska na panství knížete Gábora Bethlena.

Po vítězných bojích císařského vojska se kardinál Dietrichštejn stal moravským gubernátorem, první osobou v zemi a hlavním vykonavatelem císařské moci. Na zuboženou novokřtěneckou obec byla v červenci 1622 uvalena velká daň, mnohem vyšší než na jiné obyvatele země, která činila 17 000 tolarů a za proviant v obilí dalších 7500 tolarů. Novokřtělci se v nouzi obrátili na kardinála s dopisem, v němž popisují, jak jejich společenství vypadá po válce a že by je vysoká daň vyhladověla a zahubila. Píší: *"Prosíme poníženež pana kardinála jako chudí a zubožení lidé o opravdový a spravedlivý soucit."* Kardinál jim však poslal odpověď, že císařský edikt je již vydán a on nechce bez vůle císaře nic měnit. Navíc projevil příkladnou horlivost a vypověděl jako první novokřtělce ze svých držav, a to v Mikulově, Strachotíně a Němčičkách, také z Dolních Věstonic. Poslal všude své úředníky s vojáky a nechal zapečetit světnice, komory, sklepy, sýpky a půdy, takže nikdo nemohl vejít dovnitř. Úředníci shromáždili obyvatele a oznámili jim císařskou vůli, že když se zřeknou své víry, mohou zde zůstat. Každý se musel vyjádřit sám za sebe, tehdy na 230 osob, mladých i starých, přestoupilo ke katolickému vyznání. Většina novokřtěnců však prohlásila, že zůstanou své víře věrní, protože jdou po správné cestě k věčnému životu.

Kardinál Dietrichštejn pak připravil po dohodě s císařem

Ferdinandem II. k 28. září 1622 první vypovídací patent, podle něhož se novokřtěnecké společenství muselo do šesti týdnů vystěhovat z Moravy. Mezi 24 opuštěnými sídly novokřtěnců, která zůstala po válečných střetech, se uvádí i Mikulov. Po vystěhování připadl veškerý movitý i nemovitý majetek, zanechaný novokřtělci na mikulovském panství, kardinálu Dietrichštejnovi.

Téměř stoletá historie moravských novokřtěnců nejlépe dokládá tvrzení, že Morava byla v 16. století zemí náboženské svobody a tolerance. Postoj moravské šlechty k novokřtěncům byl povětšinou kladný, protože si velmi dobře uvědomovala jejich klidný způsob života, pracovitost, skromnost a pokoru, stejně jako svědomitost ve službě a nedostižné mistrovství jejich řemeslných výrobků. Ze strany samotných novokřtěnců musíme ocenit jejich dokonale organizované společenství a život v komunitách, založených na společném vlastnictví. Stejným způsobem života žili novokřtělci i po odchodu z Moravy, a to ještě dalších šedesát let, než bylo jejich povýtce utopické společenství rozpuštěno.

Jiří Pajer